

כ"ו בחשוון, תשע"ח, 15.11.2017

גיליון מס' 584

פרשת תולדות

יעקב ועשו במדרש, ובשירה העברית

מאת נילי בן ארי

כבר מעיון ראשוני במדרשים העוסקים בדמותו של עשו בבראשית רבה, ניתן לומר באופן כמעט גורף שדרכם של חז"ל היא לדרוש את עשו לגנאי. פרשנותם של חז"ל לאותם פסוקים בתורה המתייחסים לעשו הופכת את דמותו לדמות של רשע גמור. חז"ל מייחסים לעשו כמעט כל עבירה אפשרית, החל מגניבת דעתו של אביו וכלה באונס של נערה מאורסת, שפיכות דמים ועבודה זרה.

"ויבא עשו מן השדה - ר' פינחס [בשם ר' לוי ורבנן] מש[ו]ם [ר' סימון: את מוצא אברהם חי קע"ה, יצחק חי ק"פ, אלא אותן חמש שנים שמנע הקב"ה מחייו שלאברהם מפני שבא עשו על נערה מאורסה והרג את הנפש, הה"ד: "ויבא עשו מן השדה" - שבא על נערה מאורסה שנא': "ואם בשדה ימצא האיש את הנערה המאורסה (דב' כב, כה). "והוא עיף" - שהרג את הנפש, כמה דאת אמר: "עיפה נפשה להורגים" (יר' ד, לא). ר' ברכיה ור' זכאי רבה: אף גנב, כמה דאת אמר: גם גנבים באו לך (עובדיה א,ה). אמר הקב"ה: כך הבטחתי את אברהם ואמרתי לו: ואתה תבא אל אבותיך בשלום, תקבר בשיבה טובה (בר' טו,טו), זו היא שיבה טובה, יהא רואה את בן בנו עובד עבודה זרה ומגלה עריות ושופך דמים?! מוטב לו שיפטר בשלום שנא': כי טוב חסדך מחיים (תה' סג,ב ; ב"ר סג,יב). המדרשים עושים זאת לגבי פסוקים "ניטרליים" בהם אין שום התייחסות שלילית לעשו, וגם לגבי פסוקים שמקריאת פשוטו של כתוב נראה שהם מציינים דווקא את שבחו של עשו. בין השאר הקפידו חז"ל לצרף לשמו של עשו את הכינוי "רשע". למשל לגבי עיניה הרכות של לאה, אומר המדרש: "והיתה בוכה ואומרת יהי רצון שלא תיפול בחלק עשו הרשע" (ב"ר ע, טז). בשירה העברית החדשה חל שינוי בהתייחסות לדמותו של עשו. ח.ג. ביאליק, עדיין נאמן לדרכם של רש"י ורד"ק ופרשנים קלסיים אחרים, מתייחס לעשו כגוי שיכור:

מתוך יעקב ועשו/ ח.ג. ביאליק

עשו משקים לבית המרזח,	עשו חוזר לביתו בלילה -	יעקב חוזר בערב אל-נוו,
חבית משקים מפיו תתן ריח.	אוי לה לאשתו מאגרוף יד בעלה.	אשתו וילדיו משמחים לבו.
אוי, אוי, אוי,	אוי, אוי, אוי,	הו, מה-טוב
אוי לעשו גוי!	אוי לעשו גוי!	חלק יעקב!
כוסו - חיי,ו,	זרועו - חיי,ו,	בניו - חיי,ו,
לשתות חייב,	להכות חייב,	לגדלם חייב,
כי-על-כן הוא גוי....	כי-על-כן הוא גוי.	כי שמו יעקב.

איציק מנגר בשירו "יעקב קונה את הבכורה מידי עשו", הופך את הקערה ומתאר את יעקב כתחמן המוביל את עשו לשנאה:

מְהֵרָה לו עֲשׂו שְׁהִיִּן אָדָם	לִלְכֵת או לֹאוּ? – הוא שׁוֹקֵל.	"בְּמִטּוֹתָא, עֲשׂו, הוֹאֵל נָא וְסוֹר
יֹתֵר עוֹד מִן חֲחֵמָה.	וְאוֹלֵי מַעְרִים הִיעֲנֻקֵּל הִזָּה,	לְרַגַע לְצַל קוֹרְתִי.
	הַזַּיִד הַקָּטָן, הַנוֹכֵל?	רַק עֲתָה הֶעֱלִיתִי מִתּוֹךְ הַמְרִתָּף
וְכֵן הַלֵּאָה...	אֵךְ שְׁעָה שְׁמוֹזֵג יַעֲקֹב אֶת הַכּוֹס,	דְּלִי יֵן מֵה-טוֹב אֲמַתִּי".
	מוֹל הַשְּׁמֵשׁ נוֹשָׂאָה בְּרָמָה,	עֲשׂו מְגַרֵד אֶת פְּדַחְתּוֹ.

המשוררים בני זמננו: חיים גורי, א. עלי, ויהודית כפרי, שומעים את זעקתו של עשו ומזדהים עמה:

עשו – יהודית כפרי

יִרְפָּא.	שְׁשֵׁם הוּא רַץ בְּעֵקְבֵי הַצְּבָאִים	וְרִבְקָה אוֹהֶבֶת אֶת יַעֲקֹב,
מִקֵּץ הַרְבֵּה שָׁנִים	כְּדִי לְשַׁכַּח.	כְּתוּב.
וְאֶהְבֶּה רַבָּה	טַל הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עַל רֵאשׁוֹ	וְרִבְקָה אֲמָרָה לְיַעֲקֹב בְּנָה,
אֲנִי רוֹאָה אוֹתוֹ	רְסִיסֵי לֵילָה,	כְּתוּב.
יוֹצֵא לְקִרְאָת אָחִיו.	וְלִבּוֹ מְלֵא מִשְׁטָמָה	וּמָה עֲשׂו?
יֵשׁ לִי רַב, אָחִי, הוּא אוֹמֵר	וְהוּא מְבַקֵּשׁ לְהֵרֵג.	לְפַעֲמִים אֲנִי שׁוֹמֵעַת
וּבּוֹכָה	אֲחֵר-כֵּךְ יֵאָהֵב נָשִׁים	אֶת הַצֶּעֳקָה הַהִיא הַגְּדוֹלָה וְהַמְרָה
וְכָל הָעוֹלָם	לְאֵט-לְאֵט דָּבַר מָה יִגְלִיד בְּתוֹךְ	עַד מָאֵד
בוֹכָה אֲתוֹ.	נִפְשׁוֹ,	עוֹלָה מְכָל קִצּוֹי הַשָּׂדֶה

במחזור הסיפורים על יעקב, ניתן לראות הן גינוי והן לימוד זכות. עם שובו של יעקב מהגלות בבית לבן, מספר הכתוב על השלמה בין יעקב לעשו (לג, א-טז) ויעקב כתשובת המשקל לגניבת הברכה מפציר הפעם בעשו: "קח נא את ברכתך אשר הבאת לך כי חנני אלוהים וכי יש לי כל..." (פסוק יא), ועשו: "ויפצר בו ויקח" (שם). ניתן לראות בכך סגירת מעגל.

נילי בן ארי, חברת קיבוץ מירת צבי.

דף פרשת שבוע של הקיבוץ הדתי מופיע באתר הקיבוץ הדתי: www.kdati.org.il
כדי לקבל את הדף כל שבוע בדואר אלקטרוני, יש לשלוח הודעה אל: webmaster@kdati.org.il
ולרשום subscribe בשורת הנושא. כדי להפסיק, יש לכתוב unsubscribe בשורת הנושא.
תגובות למאמרים וכן הצעות לכתוב מאמרים, יש לשלוח אל: amudim@kdati.org.il